

Lublin, dn. 23 listopada 2022 r.

Prof. dr hab. Ewa Bojar
Politechnika Lubelska

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Anny Horzeli pt. „*Spoleczna odpowiedzialność w klastrach*”, przygotowanej pod kierunkiem naukowym dr hab. inż. Sławomira Olko - profesora PŚ.

1. Wstęp

Recenzja została napisana na podstawie umowy o dzieło z dnia 10 października 2022 roku, zawartej między Wydziałem Organizacji i Zarządzania Politechniki Śląskiej z siedzibą w Gliwicach, reprezentowanym przez prof. dr hab. inż. Jana Kaźmierczaka, Dziekana Wydziału a recenzentem prof. dr hab. Ewą Bojar.

2. Zasadność podjętej tematyki rozprawy doktorskiej

Pojęcia klastery i CSR od połowy XX wieku odgrywają znaczącą rolę w prowadzeniu działalności gospodarczej w świecie. Idee te są znane i realizowane również w Polsce.

W ciągu minionych 60 lat w podejściu do CSR obserwujemy znaczące zmiany. Pojawienie się zbioru różnorodnych definicji jest skutkiem ewolucji koncepcji CSR, wielowymiarowego podejścia do zagadnienia CSR w aspekcie społecznym, ekonomicznym i ekologicznym. CSR to koncepcja zgodnie z którą przedsiębiorstwa uwzględniają społeczne, ekonomiczne, etyczne i ekologiczne aspekty w swoich strategiach i działalności gospodarczej oraz w codziennych decyzjach i kontaktach z otoczeniem. Odpowiedzialność ta obejmuje interesariuszy – wszystkie osoby, których bezpośrednio lub pośrednio dotyczy działalność firm i która traktuje swoje uprawnienia jako zobowiązania moralne firmy. Koncepcja CSR oznacza prowadzenie działalności gospodarczej w sposób jasny i przejrzysty, uwzględniając zasady etyczne oraz w sposób odpowiedzialny za klienta, pracownika, inwestora, społeczeństwo, środowisko. Pojęcie społecznej odpowiedzialności biznesu nabrało szczególnego znaczenia wraz z rozwojem globalizacji, zwiększaniem konkurencji w skutek dostępności do wielu rynków. Umiędzynarodowienie sprawiło, że obecnie do zdobycia przewagi na rynku nie wystarczą już niskie koszty działalności, produkcji, wysoka jakość wyrobów czy obsługi, a przedsiębiorstwa

l. dz. 69/2022/2023
30.11.2022
Maia

muszą konkurować w innych obszarach. W tym wymiarze uznano etykę za nowy, niewykorzystywany dotąd obszar w zdobywaniu przewagi konkurencyjnej. Wdrażanie zasad CSR jest działaniem prospołecznym – nastawionym na podejmowanie lub wspieranie ważnych społecznie inicjatyw, na udzielanie pomocy, czynienie dobra innym podmiotom gospodarczym, instytucjom, społeczności, niezależnie od przyjętej perspektywy czasowej, oczekiwania na korzyści i pozytywne efekty.

W latach 90 XX wieku, obserwowano nasilenie zainteresowania koncepcją klastrów jako narzędzia podnoszącego innowacyjność i konkurencyjność przedsiębiorstw na rynkach krajowych i zagranicznych oraz wpływających na kreowanie międzynarodowej konkurencyjności gospodarek narodowych i regionalnych, szczególnie w okresie globalizacji. Umiejscowienie problematyki CSR w klastrach stanowi novum w naukach o zarządzaniu i jakości. Autorka pracy kierując swoją uwagę na problemy CSR w klastrach, słusznie uzasadniła, że zarówno CSR jak i klastry mają bogatą literaturę przedmiotu, ale występuje luka badawcza w literaturze dotycząca łącznego rozpatrywania CSR i klastrów. Mgr Anna Horzela w pracy doktorskiej podjęła trud wypełnienia tej luki.

Społeczna odpowiedzialność biznesu, na której koncentruje się Autorka, stawia nowe wymagania przed funkcjonującymi klastrami. Współczesne klastry powinna cechować nie tylko innowacyjność, konkurencyjność ale również etyczne zachowanie i dbałość o środowisko naturalne. Należy pozytywnie ocenić fakt, że Doktorantka poświęciła uwagę tym ważnym zagadnieniom.

3. Formalna prezentacja pracy

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska liczy łącznie 258 stron. Składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, podsumowania i wniosków, spisów tabel i rysunków, bibliografii i netografii oraz załącznika.

Spis rysunków zawiera 36 pozycji, spis tabel - 26 pozycji a spis załączników stanowi 1 pozycja.

Autorka starannie wyselekcjonowała literaturę przedmiotu. Bibliografia zawiera 376 pozycji. Literatura w postaci książek i artykułów w czasopismach reprezentowana jest w 42% przez autorów zagranicznych. Publikacje krajowe i zagraniczne, z ostatnich 5 lat, stanowią 5,5% zestawienia bibliografii. Krajowe i zagraniczne źródła internetowe stanowią 36 pozycji.

4. Realizacja przedmiotu rozprawy

Praca mgr Anny Horzeli stanowi zwartą całość. Autorka przedstawia tekst rozprawy w postaci w zasadzie prawidłowo skonstruowanych rozdziałów. Analizując strukturę pracy, można mieć zastrzeżenia do bardzo zróżnicowanej ilości stron poszczególnych rozdziałów - rozdział pierwszy liczy 36, drugi 59, trzeci 26 a czwarty 89 stron.

Rozdział pierwszy stanowi przegląd literatury dotyczącej społecznej odpowiedzialności w biznesie. Autorka przedstawiła dorobek naukowy przedstawicieli nauk o zarządzaniu w kwestii istoty i istotności tego zagadnienia. Przedstawiła, krótki opis historyczny CSR.

Dokonała przeglądu definicji występujących w literaturze polskiej i zagranicznej. Przeprowadziła charakterystykę wybranych norm i standardów CSR oraz podkreśliła szczególną rolę interesariuszy społecznej odpowiedzialności.

Drugi rozdział pracy rozpoczyna krótki rys historyczny klastrów. Zawarto w nim informacje na temat identyfikacji klastrów, uwzględniając zasięg terytorialny, wielkość i strukturę własności klastra, rodzaj prowadzonej działalności oraz fazy jego rozwoju. Autorka przedstawiła różne typologie klastrów, porządkując charakterystyki typów klastrów występujące w literaturze. W tym rozdziale Autorka skoncentrowała się również na standardach zarządzania klastrem. W ostatnim punkcie tego rozdziału przedstawiła nowe wartości współpracy w klastrach. Autorka słusznie zwróciła uwagę na pojęcie sieci międzyorganizacyjnych i na związane z nimi korzyści. Dostrzeżenie i przedstawienie w pracy tych zagadnień należy uznać za wzbogacające wiedzę w obszarze zaproponowanym przez Autorkę.

W rozdziale trzecim Autorka przeprowadziła analizę bibliometryczną pojęć: cluster, regional cluster, industrial cluster, CSR, Corporate Social Responsibility. Dokonała tego w oparciu o następujące bazy: Web of Science Core Collection, Scopus oraz Lens. W drugiej części rozdziału Doktorantka przedstawiła, w oparciu o wybrane perspektywy teoretyczne, czynniki pozwalające na wyartykułowanie zależności łączących problematykę klastrów z CSR. Rozdział zawiera rozważania na temat zrównoważonego rozwoju, zaufania i współpracy ujawniając zdolności Autorki do kompleksowego analizowania problemów w różnych konfiguracjach poznawczych.

W tym miejscu nasuwają się pytania: W jakim stopniu analiza bibliometryczna stanowiła inspirację dla badań Doktorantki? Które z „białych plam”, zidentyfikowanych w literaturze objętej analizą, zostały przez Doktorantkę wypełnione?

W ocenie Recenzenta za najwartościowszy, z punktu widzenia realizowanych celów dysertacji, należy uznać rozdział czwarty pracy.

W rozdziale czwartym Doktorantka zaprezentowała autorskie wyniki badań. Rozdział rozpoczyna rysunek przedstawiający przyjętą w pracy procedurę badawczą, którą Autorka konsekwentnie wykorzystuje w prowadzeniu badań i prezentowaniu wyników. W rozdziale tym Autorka, zgodnie z obowiązującymi zasadami przy pisaniu prac doktorskich, prawidłowo sformułowała: cel główny pracy; cele teoriopoznawcze; cele utylitarne; podstawowe pytania badawcze oraz hipotezy badawcze.

Cel główny pracy doktorskiej mgr Anny Horzeli to określenie, które z działań klastrów i członków klastrów odpowiada społecznej odpowiedzialności biznesu. Osiągnięciu tego celu miało sprzyjać określenie i realizacja celów szczegółowych, które Autorka podzieliła na cele teoriopoznawcze i utylitarne. Cele teoriopoznawcze określiła jako: identyfikację obszarów CSR oraz identyfikację kategorii i zmiennych związanych z klastrem i zarządzaniem klastrem. Druga grupa celów wyodrębnionych to cele utylitarne, do których Autorka zaliczyła: identyfikację możliwych działań w obszarach CSR, które występują w klastrach zagranicznych; szczegółową charakterystykę klastrów w Polsce, na podstawie danych wtórnych; określenie powiązań standardów zarządzania klastrem z obszarami CSR; weryfikację spełnienia standardów i obszarów CSR na podstawie danych ilościowych; identyfikację działań w obszarach CSR w celowo wybranych klastrach w Polsce i finalnie opracowanie wniosków oraz modelu społecznej odpowiedzialności klastra.

Autorka w pracy zadała cztery pytania badawcze. 1. Jakie działania klastrów wpisują się w obszary CSR? 2. W którym obszarze CSR i dlaczego klastry i członkowie klastrów podejmują najwięcej działań CSR? 3. Co motywuje klastry i członków klastra do działań CSR? 4. Jakie działania CSR są podejmowane przez członków klastra?

W ocenie recenzenta tak postawione pytania pozwoliły na prawidłowe sformułowanie następujących hipotez badawczych.

H1: Istnieje różnica pomiędzy deklarowanymi w dokumentach strategicznych działaniami CSR a ich rzeczywistą realizacją.

H2: Istnieje zależność pomiędzy realizacją standardów zarządzania klastrem a wyróżnikami ładu organizacyjnego CSR.

H3: Istotna część działań klastrów odpowiada obszarom społecznej odpowiedzialności.

H4: Głównymi motywatorami podejmowania działań CSR są czynniki wewnętrzne związane z systemem wartości i osobistych przekonań klastra.

H5: Działania CSR są deklarowane w strategii klastrów.

Na podkreślenie zasługuje to, że Autorka w sposób prawidłowy zaproponowała i wykorzystwała zróżnicowane metody badań, dostosowując je do problemów i celów badawczych. Dzięki temu w procesie badawczym Doktorantka zweryfikowała postawione hipotezy badawcze. Należy ocenić, że jest to niewątpliwym sukcesem Doktorantki i jej Promotora.

Z obowiązku ciążącego na recenzencie, chciałabym zauważyć, że prezentacja klastrów w rozdziale czwartym, dotyczy wybranych klastrów w Polsce i za granicą. Podstawę do charakterystyki tych dwóch zbiorów klastrów stanowią różne źródła informacji. Nie daje to wystarczającej podstawy do oceny porównawczej. Niemożliwe jest ukształtowanie opinii, które klastry polskie czy zagraniczne mogą stanowić wzorzec do naśladowania pod względem wdrożonego zasad CSR.

Ponadto punkt 4.3 pracy doktorskiej, zawierający analizę ilościową danych wtórnych dotyczących klastrów w Polsce, uważam za wartościowy intelektualnie i umieszczony w odpowiednim miejscu pracy doktorskiej, ale przy próbie ewentualnej publikacji należy go bezwzględnie uaktualnić. Dane zawarte w tym punkcie mają charakter historyczny- pochodzą z 2015 r.

Mimo tych krytycznych uwag, na podkreślenie zasługuje unikalny i użyteczny charakter przeprowadzonych i zaprezentowanych badań. Opracowany model społecznej odpowiedzialności klastra pozwolił na identyfikację czterech wzorcowych zachowań klastrów: wzorzec biznesowy, wzorzec scentralizowany, wzorzec samoregulujący się, oraz wzorzec klubowy. Przedstawione wyniki wnoszą nowe treści teoretyczne i doświadczenie praktyczne do dyscypliny nauk o zarządzaniu i jakości.

Ostatni rozdział pracy doktorskiej stanowi podsumowanie i przedstawia konstruktywne wnioski.

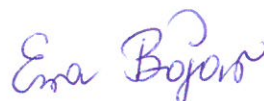
W tym punkcie chciałabym poprosić Autorkę o odpowiedź na kolejne pytanie: Który z modeli A. Carrola czy Y. C. Kanga, D. Y. Wooda był wykorzystywany w działalności polskich i zagranicznych klastrów objętych analizą?

Podsumowując zawartą w tym punkcie opinię stwierdzam, że praca zawiera poprawnie przedstawione treści teoretyczne, poprawnie zaprojektowaną i zrealizowaną część badawczą oraz konstruktywną część wnioskową.

6. Wniosek końcowy

Recenzowana praca prezentuje poziom naukowy odpowiedni dla prac doktorskich w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauk o zarządzaniu i jakości.

Konkludując, stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Anny Horzeli odpowiada warunkom określonym w Ustawie z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 poz. 1789 t.j.) powinna być przyjęta i dopuszczona do publicznej obrony.

Prof. dr hab. Ewa Bojar